

Anna Bednarczyk
Uniwersytet Łódzki
anna.bednarczyk@uni.lodz.pl
ORCID: 0000-0003-2761-8647

ЗАПОВІТ – ЗАВЕЩАНІЕ – TESTAMENT TARASA SZEWCZENKI I PROBLEMY TRANSLATORSKIE

DOI: <http://dx.doi.org/10.12775/RP.2022.001>

Zarys treści: W artykule rozpatrzono problematykę przekładów programowego wiersza Tarasa Szewczenki *Заповіт* na języki bliskopokrewne, jakimi są język polski oraz rosyjski. Poza trudnościami, a przede wszystkim błędami wynikającymi z bliskiego pokrewieństwa języków („fałszywi przyjaciele tłumacza”), zostały omówione kwestie związane z działaniami cenzury (zarówno w stosunku do tekstu źródłowego, jak i docelowego), na przykład opuszczenia fragmentów tekstu. Rozpatrzono również problem polityzacji tłumaczenia (wyrażenia przyimkowe: „*на/в Україні*” i odpowiednio: „*na/w Ukrainie*” oraz „*на/в Укравіне*”), widziany w kontekście aktualizacji przekładu.

Słowa kluczowe: Taras Szewczenko, *Заповіт*, języki bliskopokrewne, cenzura, polityka, aktualizacja przekładu

Słowo wstępne

Przystępując do analizy polskich i rosyjskich przekładów programowego wiersza Tarasa Szewczenki *Заповіт*, wypada odnotować, że o tłumaczeniu poezji ukraińskiego romantyka, w tym także omawianego przeze mnie wiersza, pisano stosunkowo często. Niemniej nie będę w tym miejscu przytaczać całej, związanej z tą kwestią bibliografii. Wspomnę jedynie, że prace na interesujący mnie temat publikowano zarówno w pierwszej połowie XX wieku, jak i obec-

nie. Należą do nich takie analizy jak: obszerny wstęp Romana Łubkiwskiego (Łubkiwski 2013: V–XXVII) do polskojęzycznego lwowskiego wydania *Kobziarza* (Shevchenko 2013), artykuły Jerzego Pagonowskiego (Pagonowski 1935: 386–387) czy Lubow Arasimowicz (Arasimovich 1927: 78–102) z pierwszej połowy XX stulecia, jak również opublikowana pod koniec ubiegłego wieku rozprawa habilitacyjna Włodzimierza Mokrego, traktująca o literaturze oraz filozoficzno-religijnej myśli ukraińskiego romantyzmu (Mokry 1996: on-line). Jej autor porusza między innymi problemy translacji poezji Szewczenki. Warto też wymienić współczesne artykuły Walentyny Sobol (Sobol' 2014: 95–111) czy Pawła Zajcewa (Zajcew 1936: 361–371).

Tekstów poświęconych wskazanej tematyce jest, jak wspomniałam, o wiele więcej, często odnoszą się one do metody przekładowej konkretnego tłumacza bądź do translacji konkretnego wiersza, stosunkowo często właśnie utworu znanego w Polsce jako *Testament*, który pierwotnie nie miał tytułu, a po raz pierwszy ukazał się drukiem pod nazwą *Думка* (Shevchenko 1859: 18).

1. O wierszu – informacje historyczno-cenzuralne

Napisany 25 grudnia 1845 roku i uznany później za programowy wiersz Szewczenki po raz pierwszy został opublikowany czternaście lat później (1859) w Lipsku – w zbiorze zatytułowanym *Новые стихотворения Пушкина и Шевченки* (dosłownie: Nowe wiersze Puszkina i Szewczenki). Warto zwrócić uwagę, że to wspólne wydanie zaświadcza o wadze poezji ukraińskiego autora i o uznaniu, jakim go darzono. Trzeba też odnotować, że wcześniej jego twórczość podlegała cenzurze, a od czasu aresztowania w 1847 roku wiersz rozpowszechniano wyłącznie w maszynopisie. Ze względu na późniejsze tłumaczenia warto również zauważyć, że tytuł *Зановит* ustalił się dopiero w 1867 roku, kiedy wiersz opublikowano w Rosji – w zbiorze Szewczenki zatytułowanym *Кобзарь* (*Kobziarz*). Poza nazwami *Думка* i *Зановит* utwór ten nosił także w oryginale nazwy *Завіщання* oraz *Остання воля*. Stąd też współczesna propozycja Iuria Ganushchaka, który przypominając, że pierwotnie wiersz nie miał żadnego tytułu, zaproponował wariant polski, zatytułowany przez niego *Ostatnia wola* (Ganushchak 2016: 15–18).

Wracając do pierwszego opublikowanego fragmentu ukraińskiego oryginału, wypada zauważyć, że wersja ta obejmowała jedynie 8 pierwszych wersów utworu:

Taras Szewczenko <i>Думка / Заповіт</i>	Tłumaczenie filologiczne <i>Dumka / Testament</i>
Як умру, то поховайте Мене на могилі Серед степу широкого На Україні милій, Щоб лани широкополі, І Дніпро, і кручі Було видно, було чути, Як реве ревучий (Shevchenko 1859: 18).	Kiedy umrę pochowajcie Mnie na kurhanie Pośród stepu szerokiego Na miłej Ukrainie, Żeby pola szerokie, I Dniepr, i klify Były widoczne, [żeby] było słyhać, Jak ryczy ryczący.

Było to związane z siłą emocjonalnej wypowiedzi poety, będącej wyrazem jego patriotyzmu i miłości do ojczyzny – Ukrainy. W publikacji pominięto słowa o kajdanach, które trzeba zerwać, i o wrogu, którego krew trzeba przełać, aby wywalczyć własną wolność. Przytoczę w tym miejscu odpowiednie, opuszczone w lipskim wydaniu fragmenty tekstu:

Taras Szewczenko <i>Заповіт</i>	Tłumaczenie filologiczne <i>Testament</i>
Як понесе з України У синєє море Кров ворожу... отойді я І лани і гори [...] Поховайте та вставайте, Кайдани порвіте І вражою злою кров'ю Волю окропіте (Shevchenko 1845: on-line).	Jak poniesie z Ukrainy Na ogromne morze (daleko) Wrażą krew... odejdę (porzucę) I pola, i góry, [...] Pochowajcie i wstawajcie, Kajdany porwijcie I wrażą złą krwią Skropcie wolność.

Możliwe też, że zastosowano cenzurę obyczajową w związku ze słowami: „а до того / Я не знаю Бога”, a więc „do tego momentu / Nie znam Boga”, które mogły wywołać wątpliwości światopoglądowe, do czego jeszcze wrócę.

Niezależnie od powodów pełny tekst wiersza, który liczył 24 wersy, opublikowano w Rosji dopiero w 1907 roku, a więc 62 lata po jego powstaniu i 40 lat po pierwodruku. Podobnie było z przekładami, które w niektórych, przede wszystkim wcześniejszych wariantach liczą jedynie 8 wersów. Odnosząc przy tym, że *Заповіт* doczekała się tłumaczeń na 150 różnych języków, w tym zarówno na rosyjski, jak i polski. Na język rosyjski tłumaczono ten wiersz ponad 30 razy, na polski – ponaddwudziestokrotnie. Ciekawe, że dwu

pierwszych na świecie przekładów utworu Szewczenki dokonali w 1862 roku Antoni J. Gorzałczyński, który przetłumaczył na polski (Szewczenko 1862: XIII) 8 rozpoczynających wiersz wersów, oraz Michaił Michajłow – na rosyjski. Przy tym rosyjskie tłumaczenie zostało opublikowane dopiero w 1934 roku (Shevchenko 1934: 526). Trzeba bowiem dodać, że był to jeden z niewielu dokonanych w XIX stuleciu przekładów całego tekstu Szewczenki i zapewne dlatego nie mógł być wtedy opublikowany.

Pełny tekst zawiera również tłumaczenie Andrieja Kołtonowskiego, którego pierwsza wersja ukazała się w 1911 roku (Shevchenko 1911: 261). Natomiast pozostałe wczesne rosyjskie warianty wiersza Szewczenki, jak już wspominałam, odwzorowywały jedynie dwie pierwsze zwrotki tekstu źródłowego. Niemniej warto odnotować liczne opublikowane jeszcze w XIX i na początku XX wieku przekłady, jak choćby Nikołaja Gerbela z 1869 (Shevchenko 1869: 308) czy Iwana Biełousowa z 1898 roku (Shevchenko 1898: 293–294), w tym także wykonane przez znanych poetów, takich jak Iwan Bunin (Shevchenko 1900: 1411–1412) oraz Walerij Briusow, choć ostatnie z tych tłumaczeń, mimo powstania w 1903 roku, drukiem ukazało się dopiero w roku 1959 (Shevchenko 1959: 121).

Rosyjskie warianty wiersza Szewczenki publikowano również w czasie istnienia ZSRR. Dla przykładu można wymienić propozycję Fiodora Sołoguba (Shevchenko 1934: 232) oraz najbardziej chyba popularny przekład Aleksandra Twardowskiego wydrukowany w 1939 roku (Shevchenko 1939: 115).

Z kolei na problemy związane z przekładem poezji ukraińskiego romantyka zwracali uwagę liczni badacze z różnych obszarów kulturowo-językowych. Jednym z pierwszych był pisarz Korniej Czukowski – jeden z najciekawszych rosyjskich teoretyków przekładu literackiego.

2. Błędy wynikające z bliskiego pokrewieństwa języków

W znanej książce o przekładzie literackim *Высокое искусство* (dosłownie: Sztuka wysoka), pisząc o tłumaczach Szewczenki, właśnie Czukowski zwracał uwagę między innymi na problem „fałszywych przyjaciół tłumacza”, występujący w przypadku języków bliskopokrewnych (Chukovskiy 2001, on-line). Temat translacji w ramach języków bliskich obecnie również in-

teresuje badaczy, czego dowodzi choćby wspólna praca Naoniły Zajczenko i Olgi Pałamarchuk (Zaychenko, Pałamarchuk 1999: 17–26).

Niemniej w tym miejscu warto zacytować słowa wspomnianego badacza, który wskazywał na omyłki będące wynikiem formalnego podobieństwa słów przy jednoczesnej różnicy ich znaczeń:

Szewczenko mówi w tych wersach: „Когда я умру, похороните меня на высоком холме, на кургане” [Kiedy umrę, pochowajcie mnie na wysokim wzgórzu, na kurhanie], a Sołogub tłumaczy:

Oryginał	Tłumaczenie filologiczne
Как умру я, схороните Вы меня в могиле.	Kiedy umrę pochowajcie Mnie w grobie

Nie podejrzewając, że po ukraińsku *могила* znaczy kurhan, zmusza poetę, aby pisał specjalny testament po to, by pochowano go... w grobie! Do takiego pogrzebu testament nie jest potrzebny. Każdego z nas i tak pochowają w grobie. I właśnie to, że w języku ukraińskim często spotykamy jak gdyby te same słowa, które istnieją w rosyjskim, ale znaczą one co innego, dla większości tłumaczy stanowi szczególną trudność tłumaczenia Szewczenki (Chukovskiy 2001: on-line).

Wspomniany błąd pojawia się zarówno w rosyjskich, jak i polskich wersjach wiersza Szewczenki i badacze przekładu najczęściej wskazują na tę właśnie omyłkę tłumaczy. Obserwujemy go także we wspomnianym wyżej przekładzie Twardowskiego:

Tłumaczenie na język rosyjski Aleksandra Twardowskiego (1939)	Tłumaczenie filologiczne
Завещание Как умру, похороните На Украине милой. Посреди широкой степи Выройте могилу (Shevchenko 1939: 115)	Testament Kiedy umrę, pochowajcie Na kochanej Ukrainie. Pośród stepu szerokiego Wyryjcie grób

W tym przypadku Twardowski każe wyryć mogiłę pośród stepu, co przeczy obrazowi poetyckiemu Szewczenki. Mimo krytyki i wyjaśnień Czulkowskiego wspomniany błąd pojawia się jednak również w najnowszych

tłumaczeniach opublikowanych w Internecie. Poniżej zamieszczam odpowiednie fragmenty dwóch takich rosyjskich tekstów przekładowych:

Тлумачение Michaiła Abramowa Завещание	Тлумачение filologiczne
Как умру, так закопайте На холме в могилу (Shevchenko 2007: on-line)	Kiedy umrę, zakopcie Na wzgórzu w grobie
Тлумачение Władimira Tulenki Коль умру...	Тлумачение filologiczne
Коль умру – захороните Вы меня в могилу (Shevchenko 2007: on-line)	Kiedy umrę – pogrzebcie Mnie w grobie

Wypada jednak odnotować, że błędu tego nie popełnia jeden z pierwszych rosyjskich tłumaczy wiersza Szewczenki, Bunin:

Тлумачение Iwana Bunina	Тлумачение filologiczne
Как умру, похороните Вы меня на воле, На степи в краю родимом, На кургане в поле! (Shevchenko 1900: on-line)	Kiedy umrę, pochowajcie Mnie na swobodzie, Na stepie w ojczystym kraju, Na kurhanie w polu

Znajdujemy go natomiast w wielu polskich wersjach wiersza Szewczenki, o czym z kolei pisał swego czasu Zygmunt Grosbart (Grosbart 1984). Przykładem błędnego tłumaczenia może być choćby pierwszy wers tekstu Gustawa Daniłowskiego: „A gdy umrę, pochowajcie mnie w łonie mogiły...” (Szewczenko 1911: 4), opublikowany w 1911 roku, a także tłumaczenie Zofii Wojnarowskiej z 1920 roku:

A jak umrę pochowajcie
Wy mnie do mogiły (Szewczenko 1920: 5),

jak również współczesna propozycja Pawła Próchniaka, nosząca nazwę *Dumka*:

Kiedy umrę, na kurhanie
Kopcie mi mogiłę (Szewczenko 2022: on-line).

Błąd ten powtarza się do dnia dzisiejszego niezależnie od licznych, w tym także wspomnianych przeze mnie, wypowiedzi wyjaśniających niebezpieczeństwo omyłki spowodowanej mylącym podobieństwem międzyjęzykowym i mimo istniejących przekładów, które uwzględniają różnicę semantyczną między polską „mogiłą” a rosyjskim słowem *могила*, na przykład w polskich tekstach autorstwa Leona Pasternaka czy Bohdana Łepkiego:

Tłumaczenie Leona Pasternaka	Tłumaczenie Bohdana Łepkiego
Kiedy umrę to na wzgórzu Wzniescie mi mogiłę (Szewczenko 1951: 4).	Kiedy umrę, prochy moje Złóżcie na mogile (Szewczenko 1936: on-line).

Czy jednak należy się temu dziwić, skoro niektórzy tłumacze przyznają, że nie znają języka, z którego przekładają, jak Michał Wodziński, który proponuje czytelnikom następujący wariant wiersza:

Kiedy umrę na kurhanie kopcie mi mogiłę,
Pośród stepu szerokiego, w Ukrainie miłej.
Bym szerokie widział pola i kępy wrotyczu
I bym słyszał Dniepru fale, kiedy w sztormie ryczą

(Szewczenko 2016: on-line).

Na tej samej stronie internetowej można przeczytać: „Ukraińskiego nigdy w życiu się nie uczyłem. Ale go rozumiem” (Wodziński 2016: on-line).

W tym kontekście wersja Józefa Czechowicza, w której mogiła znajduje się wprawdzie w ziemi, ale też w wysokim kurhanie, wydaje się neutralna:

A jak umrę, pochowajcie mnie w stepie szerokim,
Na mej miłej Ukrainie, w kurhanie wysokim.
Żeby widział z niego łąny i Dniepr, i pagóry,
Żeby widział, żeby słyszał jak szumi, ponury (Szewczenko 2011: 181).

Z kolei propozycja Pasternaka: „Kiedy umrę, to na wzgórzu / Wzniescie mi mogiłę” (Shevchenko 1951: 4), na którą słusznie zwraca uwagę Roman Łubkiwski (Łubkiwski 2013: XXIII), dokładnie realizuje obraz poetycki oryginału.

W przypadku tłumaczenia na język polski błąd będący rezultatem niezrozumienia ukraińskiego słowa *могила* nie jest, niestety, jedynym. Jest nim również translacja określenia *синє море*, a więc epitetu stałego, który zarówno w języku ukraińskim, jak i rosyjskim oznacza ogrom, wielkość (tu nawet wielkie morze). W wielu polskich propozycjach przekładowych w jego miejscu pojawia się „sine morze”, co świadczy nie tylko o poddaniu się mylącemu podobieństwu słów *синє* i „sine”, ale jest też przejawem braku wyczucia językowego, ponieważ siny kolor nie kojarzy się w języku polskim z błękitem morza, ale z chorobą, jak w wypadku sinej skóry u ludzi z chorym sercem. Przykładem mogą być tłumaczenia wspomnianych już Próchniaka: „I jak z Ukrainy niesie / Do sinego morza / Krew jej wrogów...” (Szewczenko 2022: on-line) oraz Pasternaka: „A gdy spłynie z Ukrainy / Do sinego morza, / Wrażą krew...” (Szewczenko 1951: 4), ale także Michała Wodzińskiego: „Jak poniosą z Ukrainy / do sinego morza / Wrogów krew...” (Szewczenko 2016: on-line), Petro Kuprysia: „Gdy poniesie z Ukrainy / Do sinego morza / Wrogów krew...” (Szewczenko 2013: 195) czy Jarosława Iwaskiewicza: „A gdy spłynie z Ukrainy / Do sinego morza, – Wrażą krew” (Szewczenko 1936: 179). Warto zauważyć, że Zofia Wojnarowska pisze nawet o sinych oceanach, do których poniosą z Ukrainy wrażą krew („Jak poniosą z Ukrainy / W sine oceany / Wrażą krew”) (Szewczenko 1920: 5).

Błąd ten popełnił również jeden z pierwszych polskich tłumaczy wiersza *Заповіт*, Paulin Świącicki: „Gdy poniesie z Ukrainy, / W cudze, Sine morze, / Wrażą krew...” (Szewczenko 1868: 432), choć zdołał on uniknąć pomyłki dotyczącej słowa *могила*.

Niemniej tłumacz programowego wiersza Szewczenki jest zmuszony zmagać się nie tylko z problemem fałszywych przyjaciół tłumacza. Powinien on również rozstrzygnąć w tłumaczeniu kwestię światopoglądową.

3. Przekład a problemy światopoglądowe

Wspomniany wcześniej Mokry zwraca uwagę na nieporozumienia, jakie powstały przy określaniu pojęcia Boga w *Testamencie* oraz na wynikające stąd różnice tłumaczenia. Nieporozumienia te są związane ze słowami:

... а до того

Я не знаю Бога.

Polski badacz pisze o zniekształconych jego zdaniem przekładach Pasternaka: „...aż dotąd / Ja nie uznam Boga”, Iwaszkiewicza: „...Ale przedtem, / Nie uznam ja Boga” oraz Jerzego Jędrzejewicza: „...ale przedtem / Nie chcę uznać Boga” i słusznie konkluduje, że traktowanie słów Szewczenki jako deklaracji ateizmu jest nieporozumieniem, a odczytywanie określenia „не знаю” jako „nie uznaję” prowadzi do zafałszowania wypowiedzi ukraińskiego poety, który pisał raczej o poznaniu, a więc o tym, że nie pozna (nie dotrze do) Boga do czasu wyzwolenia ojczyzny (Mokry 1996: on-line).

Ciekawe, że takie „odstępstwo” obserwujemy nawet u Łepkiego, którego trudno posądzić o niezajomość języka oryginału, w jego wersji interesujące nas słowa brzmią: „Nim tak będzie, Nie uznaję Boga!” (Szewczenko 1936: 178). Podobne rozwiązanie translatorskie widzimy w propozycjach Próchniaka oraz Wodzińskiego:

Tłumaczenie Paweł Próchniak (Szewczenko 2022: on-line)	Tłumaczenie Michał Wodziński (Szewczenko 2016: on-line)
Wszystko rzucę i ulecę Do samego Boga, By się modlić... Lecz nie wcześniej, Wcześniej nie znam Boga.	Wszystko rzucę i się zwrócę do Boga samego W modłach, ale przed tą chwilą ja nie chcę znać Jego.

Wydaje się, że uwzględniając wyrażoną we wszystkich przytoczonych tekstach polskich myśl, że poeta nie chce znać bądź uznać Boga do czasu wyzwolenia Ukrainy, można zrozumieć te słowa zgodnie ze znaczeniem oryginału. Tym bardziej, że taka deklaracja jest zgodna z romantycznymi buntami przeciw Bogu, takimi jak choćby wielka improwizacja Konrada z Mickiewiczowskich *Dziadów*. Zdaje się też, że w wariancie Wodzińskiego odrzucenie Boga zostało osłabione przez wyraźne określenie „przed tą chwilą”. Niemniej na tle wymienionych przekładów wyróżnia się propozycja Czechowicza – pomija on bowiem te dwie zwrotki wiersza, w których najsilniej zostały wyrażone emocje, w tym słowa określające stosunek poety do Boga, przekładając jedynie dwie pierwsze oraz dwie ostatnie zwrotki:

A jak umrę, pochowajcie mnie w stepie szerokim,
Na mej miłej Ukrainie, w kurhanie wysokim.
Żeby widział z niego łąny i Dniepr, i pagóry,
Żeby widział, żeby słyszał jak szumi, ponury.

Pochowajcie mnie, powstańcie, kajdany zerwijcie,
Swoją wolność złą krwią wrażą czerwono ochrzycie.
A i mnie, w rodzinie wielkiej, w tym plemienu nowem
Wspominajcie też niekiedy cichym, dobrym słowem... (Szewczenko 2001: 181)

Możliwe, że Czechowicz nie chciał ryzykować ewentualnej obrazy uczuć religijnych odbiorców przekładu.

Interesujące, że wersje rosyjskojęzyczne w większości nie wywołują wątpliwości co do intencji poety. Dla przykładu cytuję kilka takich przekładów wraz z tłumaczeniem filologicznym. Dwa pierwsze są bliższe polskim tłumaczeniom, budzącym pewną wątpliwość, trzy kolejne zawierają informację o możliwym momencie poznania Boga. Ostatnie jest jednak możliwe dopiero po uzyskaniu wolności. Wcześniej jest to niemożliwe:

Tłumaczenie Aleksandr Twardowski	Polskie tłumaczenie filologiczne
– Подымусь я и достигну Божьего порога, Помолюся... А покуда Я не знаю бога (Shevchenko 1939: 115)	– Wzniosę się (podniosę) i dosięgnę Do Bożego progu, Pomodłę się... A do tego [czasu – A.B.] nie znam Boga
Tłumaczenie Michaił Abramow	Polskie tłumaczenie filologiczne
И подамся прямо к Богу, И молиться буду... А до времени такого – Я не знаю Бога (Shevchenko 2007: on-line).	I wyruszę wprost do Boga, I modlić się będę... A do tego czasu, Nawet nie znam Boga!
Tłumaczenie Andriej Pustogarov	Polskie tłumaczenie filologiczne
и отправлюсь прямо к Богу и молиться стану. А до этого мне Бога видеть рано (Shevchenko 2008: on-line).	I udam się wprost do Boga i zacznę się modlić. A do tego [czasu – A.B.] Boga widzieć mi za wcześnie.
Tłumaczenie Aleksandr Truszyn	Polskie tłumaczenie filologiczne
Всё покину, и приду я К Божьему порогу... Помолюсь... А без Свободы Нет пути мне к Богу (Shevchenko 2018: on-line).	Wszystko rzucę i przyjdę Do Bożego progu... Pomodłę się... A bez Wolności Nie ma dla mnie drogi do Boga.
Tłumaczenie Władimir Tulenko	Polskie tłumaczenie filologiczne
И подамся прямо к Богу, И буду молиться... А до часа вот такого, Я не вспомню и о Боге! (Shevchenko 2007: on-line)	I wyruszę wprost do Boga, I będę się modlić... A do właśnie takiego czasu, Nie wspomnę o Bogu!

Przy okazji warto jeszcze zwrócić uwagę na pisownię słowa „bóg” (бог) z małej litery w wersji Twardowskiego, co jest zgodne z zasadami pisowni tego wyrazu w ZSRR. W kolejnych, przede wszystkim we współczesnych przekładach słowo „Bóg” zostało zapisane wielką literą (Бог). To przykład aktualizacji tłumaczenia poprzez powrót do historycznie pierwotnej formy danego zjawiska językowego.

4. Polityka i aktualizacja tekstu

Problemy światopoglądowe dotyczące przekładu odnoszą się nie tylko do kwestii religijnych, ale również związanych z ukraińską państwowością. Można to zauważyć już w przekładzie autorstwa Bunina, w którym wyraźnie widoczny jest brak Ukrainy. W tłumaczeniu pojawia się wprawdzie kraj ojczysty, ale nie został on nazwany. Niemniej trzeba zdawać sobie sprawę z tego, że w 1900 roku, kiedy powstała propozycja Bunina, Ukraina nie posiadała niezależnej państwowości. Czy Bunin pominął Ukrainę ze względów cenzuralnych, czy była to decyzja wynikająca z jego światopoglądu, pozostaje pytaniem bez odpowiedzi. Można jednak domniemywać, że konkretyzowanie ojczyzny Szewczenki nie było w tym czasie pożądane.

Wiąże się to z innym jeszcze, pojawiającym się obecnie problemem, a mianowicie stosunkiem do Ukrainy, który zdaniem przeczących sobie Rosjan i Ukraińców wyraża się w użyciu przyimka „w” („в”) bądź „na” („на”). O ile Rosjanie używają zwykle określenia *на Украине*, o tyle Ukraińcy *в Україні* (ros. *в Украине*), co podkreśla państwowość ich ojczyzny. Dlatego też pozwolę sobie poświęcić kilka słów owej różnicy w językach ukraińskim, rosyjskim i polskim, ponieważ niewątpliwie wpłynęła ona i wpływa na przekłady pojawiające się w różnych czasach.

Tym, co łączy wszystkie trzy języki, jest z jednej strony pewna obcość form z przyimkami „na” i „w” w języku polskim, a także *на* oraz *в* w ukraińskim i rosyjskim, z drugiej zaś częste łączenie „w” (*в*) z istnieniem owej państwowości. Trzeba przy tym zauważyć, że w badaniach językoznawczych wyraźnie przeważa łączenie nazwy Ukraina z przyimkiem *на* [na] (pol. *na*) we wcześniejszych okresach historycznych, a przede wszystkim w czasie istnienia ZSRR, kiedy stosowano właśnie tę formę, przy jednoczesnym wykorzystywaniu składni z przyimkiem „w” (*в*). Przykładem może być

artykuł Marka Łazińskiego o stosowaniu przyimków „na”, „w” i „do” przed nazwami państw i krain (Łaziński 2021: 26–40).

Ponadto obecnie zauważa się popularyzację składni z „w” (в) przede wszystkim w Ukrainie, gdzie stała się ona obowiązująca, ale także w Polsce, gdzie obie formy są równoprawne. W ostatnim czasie jednak, jak już wspomniałam, na pierwszy plan wysuwa się łączenie nazwy państwa z przyimkiem „w” (в), co zauważa np. Mirosław Bańko w Poradni Językowej PWN:

Częstość użycia wyrażenia *w Ukrainie* wzrosła po 1991 r., po powstaniu niepodległej Ukrainy. Podobne zjawisko dało się zauważyć w okresie międzywojennym, po powstaniu państwa litewskiego. Przyimek *w* rzeczywiście zdaje się lepiej podkreślać samoistność polityczną danych obszarów, gdyż łączymy go z nazwami większości państw (Bańko 2015).

Warto również przytoczyć w tym miejscu stanowisko Rady Języka Polskiego z 25 lipca bieżącego roku, która zezwala na użycie obu form, zachęcając jednak do stosowania składni „w Ukrainie” i „do Ukrainy”:

Biorąc pod uwagę szczególną sytuację i szczególnie odczucia naszych ukraińskich przyjaciół, którzy wyrażenia „na Ukrainie”, „na Ukrainę” często odbierają jako przejaw traktowania ich państwa jako niesuwerennego, Rada Języka Polskiego zachęca do szerokiego stosowania składni „w Ukrainie” i „do Ukrainy” i nie uznaje składni z „na” za jedyną poprawną (RJP 2022).

W przeciwieństwie do Ukraińców, a także Polaków Rosjanie uznają za normatywną formę z przyimkiem *на* [na], choć w literaturze rosyjskiej spotyka się również wykorzystanie przyimka *в* [w]. Kwestię tę szczegółowo rozpatruje wspomniany wcześniej Łaziński (Łaziński 2022: 26–40).

Ponadto wypada odnotować, że Szewczenko używał zarówno sformułowania *на Україні*, jak i *в Україні*. Pierwsze z nich pojawia się nawet w omawianym przeze mnie wierszu, w którym czytamy: „Серед степу широкого / **На Вкраїні** мільй”. W innych wierszach poety pojawia się również drugie z nich, np. w utworze zatytułowanym *І мертвим, і живим, і ненарожденним землякам моїм в Україні моє дружнє посланіє*:

Несли, несли з чужого поля
І в Україну принесли
Великих слов велику силу (Shevchenko 2003: 349).

Ciekawe, że zdarzają się nawet takie teksty, w których obecne są obie formy przyimkowe. Tak jest w wierszu o incipicie *Думи мої думи...* Z jednej strony czytamy w nim: „Нехай душі козацькїї / **В Україні** витають”, z drugiej: „За степи та за могили, Що **на Україні**” (Shevchenko 2003: 125). Moim zdaniem dowodzi to oboczności i równoważności obu form, co potwierdza również wariantywność obserwowana w innych tekstach literatury rosyjskiej mimo dominacji w niej określenia „na Ukrainie”. Można w tym miejscu zacytować słowa Nikołaja Gogola z opowiadania *Страшная месть* (*Straszna zemsta*): „порядку нет **в Украине**” (Gogol’ 1984: 150), Aleksandra Puszkina z poematu *Полтава* (*Poltawa*): „Незапно Карл поворотил / И перенес войну **в Украину**” (Pushkin 1977: 209), Lwa Tołstoja z powieści *Война и мир* (*Wojna i pokój*), gdzie jest mowa o koncentracji armii „**в Украине**” (Tolstoy 1983: 90), albo Antona Czechowa, który w liście do Iwana Leontiewa pisał: „Итак, я еду **в Украину**” (Chekhov 1888: on-line).

Istnienie tych wariantów, jak już wskazywałam, dowodzi potencjalnego zastosowania obu „spornych” określeń przyimkowych. Z kolei wola narodu Ukrainy wyrażana zarówno w piśmie rządu tego państwa (1993), który zwracał się do władz Federacji Rosyjskiej z prośbą o stosowanie formy z przyimkiem в, jak i w jednej z niewykonywanych zwrotek hymnu ukraińskiego: „**в Україні** піснь гучна розляже” (Hymn: on-line) niewątpliwie sprzyja akceptacji tej właśnie formy.

Jest to moim zdaniem niezależne od tłumaczeń strony rosyjskiej, że forma: „«na Ukrainie» ukształtowała się historycznie” (Koryagin 2014: on-line), o czym można przeczytać choćby na portalu *Газета.ru*, posiłkującym się słowami Jurija Prochorowa (Koryagin 2014: on-line). Wprawdzie trzeba zgodzić się z konstatacją tego badacza, że gdyby pominąć polityczny charakter sporu, użycie konkretnych przyimków nie miałyby istotnego znaczenia, niemniej ten polityczny charakter istnieje. Wypada też przytoczyć odpowiedź Oksany Grunczenko z Instytutu Języka Rosyjskiego na pismo redaktora gazety „Правдоискатель” Jurija Szelażenko, który prosił o objaśnienie tego samego językowego problemu. Grunczenko wyjaśniła, że wyboru formy przyimkowej powinien dokonywać konkretny nadawca (Grunchenko 2009: on-line).

Wracając do problematyki przekładu, trzeba zastanowić się zarówno nad istniejącymi, jak i ewentualnymi przyszłymi tłumaczeniami. Jak się okazuje, i w rosyjskich, i w polskich wersjach wiersza Szewczenki pojawiły się obie

omawiane konstrukcje przyimkowe. W propozycji Abramowa, Twardowskiego oraz Truszyna ukraiński poeta winien być pochowany „на Украине”, z kolei w wariantach Pustogarowa i Tulenko „в Украине”:

„на Украине”	„в Украине”
Посреди степи широкой На Украине милой Michaił Abramow (Shevchenko 2007: on-line)	Увезите в Украину , когда смерть застанет Andriej Pustogarow (Shevchenko 2008: on-line)
Как умру, похороните На Украине милой Aleksandr Twardowski (Shevchenko 1939: 115)	Посреди степи широкой В Украине милой! Władimir Tulenko (Shevchenko 2007: on-line)
На любимой Украине Во поле широком. Aleksandr Truszyn (Shevchenko 2018: on-line)	

Omawiając je, warto zwrócić uwagę na czas powstania przekładu, ale również na biografię tłumaczy. Wersja Twardowskiego powstała na początku XX wieku, kiedy kwestia odpowiedniego przyimka nie wywoływała politycznej dyskusji. Truszyn i Abramow, mimo że ich przekłady powstały niedawno, zastosowali się do normy preferowanej w dzisiejszej Rosji. Z kolei zarówno Pustogarow, jak i Tulenko są związani z Ukrainą. Pierwszy z nich urodził się we Lwowie, drugi mieszka w Żytomierzu. Możliwe, że właśnie dlatego zastosowali w swoich tłumaczeniach przyimek в. Jeśli tak, można by mówić o szczególnego rodzaju aktualizacji z przyczyn politycznych.

Polskie przekłady również wykorzystują obie oboczne formy przyimkowe i nie zależy to od czasu powstania danej propozycji. W jednym z najstarszych polskich wariantów wiersza Szewczenki, a mianowicie w pochodzącym z 1868 roku tłumaczeniu Świącickiego, pojawia się określenie „w Ukrainie”:

Gdy umrę, to pochowajcie
Wy mnie na mogile,
Pośród stepu szerokiego,
W Ukrainie miłej (Szewczenko 1868: 432).

Podobnie w propozycji Wojnarowskiej z 1920 roku (Szewczenko 1920: 5) oraz Łepkiego (Szewczenko 1936: 178). U Czechowicza czytamy natomiast:

„na mej miłej Ukrainie” (Szewczenko 2001: 181). Możliwe, że miała na to wpływ popularna piosenka *Hej, sokoły*. W jej współczesnej wersji pojawiły się słowa: „A jak umrę pochowajcie / Na zielonej Ukrainie”. Jednak to intertekstualne skojarzenie jest jedynie potencjalne. W jednej z najnowszych polskich propozycji autorstwa Wodzińskiego napotykaamy określenie „w Ukrainie miłej” (Szewczenko 2016: on-line), co wydaje się zgodne ze współczesną tendencją i intencją wyrażenia państwowości ukraińskiej. Wydaje się, że zgodnie z przekonaniem o konieczności aktualizacji przekładów, ale również zgodnie z obecną rzeczywistością polityczną jest to słuszna decyzja. Tym bardziej, że omawiane wyrażenie przyimkowe funkcjonowało w języku i w literaturze polskiej.

Kilka słów podsumowania

Poza wskazanymi problemami translatorskimi można rozpatrywać jeszcze inne, choćby takie jak odtworzenie dźwiękowego współbrzmienia „реве ревучий”, co moim zdaniem najlepiej udało się Leonowi Pasternakowi: „grzmiące gromy” (Szewczenko 1951: 4) i Petro Kuprysiowi: „ryczy ryczący” (Szewczenko 2013: 195). Zgadzam się tu ze zdaniem Łubkiwskiego (Łubkiwski 2013: XXIV).

Warto również zauważyć odejście od poetyckiego obrazu oryginału w rosyjskim przekładzie Truszyna, w którym czytamy: „В смертний час меня оставьте / На холме высоком” (Shevchenko 2018: on-line) (W godzinie śmierci zostawcie mnie / Na wysokim wzgórzu), a więc nie „kiedy umrę”, ale „kiedy będę umierać”. Podobnie w tekście Pustogarowa, gdzie pojawiły się słowa: „Увезите в Украину, / когда смерть застанет” (Shevchenko 2008: on-line) (Zawieźcie na Ukrainę, / kiedy nadejdzie śmierć), co sugeruje, że poeta nie znajduje się w Ukrainie. Przeczą temu jednak widniejące pod wierszem data – 25 grudnia 1845 oraz miejsce – Perejasław (miasto w Ukrainie).

Nie będę jednak omawiać wszystkich szczegółowych problemów związanych z translacją wiersza *Зановим*, ponieważ interesowało mnie przede wszystkim wskazanie tych kwestii, które mogą pojawić się z jednej strony w wypadku tłumaczenia w ramach języków bliskopokrewnych, a z drugiej w wypadku problemów światopoglądowo-politycznych i w kontekście koniecznej aktualizacji przekładu.

Sądzę, że dzięki przedstawionej tu analizie udało się potwierdzić, że w ramach języków bliskich poważny kłopot sprawiają przekładowcom „fałszywi przyjaciele tłumacza”, a jednocześnie dowieść możliwości pokonania tego rodzaju utrudnień. Ponadto zwróciłam uwagę na problematykę cenzury oraz związanej z nią autocenzury. Obie dotyczą zarówno różnic światopoglądowych, jak i politycznych i niewątpliwie wpływają na przekład, a w wypadku serii diachronicznej mają swój udział w powstawaniu różniących się od siebie wariantów. Przy tym rozpatrywane różnice zawsze wiążą się z koniecznością aktualizacji kolejnych ogniw łańcucha diachronicznej serii translatorskiej.

Literatura

- Arasimovich L., 1927, T.G. Shevchenko v pol'skikh perekladakh, „Zapiski istorichno-filologichnogo viddilu VUAN”, ks. 12, s. 78–102 [Арасимович Л., 1927, Т.Г. Шевченко в польських перекладах, „Записки історично-філологічного відділу ВУАН”, к. 12, с. 78–102].
- Bańko M., 2015, Odpowiedź na pytanie „w Ukrainie czy na Ukrainie?”, [w:] Poradnia Językowa PWN, <https://sjp.pwn.pl/poradnia/haslo/w-Ukrainie-czy-na-Ukrainie;16214.html> (dostęp: 14.05.2022).
- Chekhov A.P., 1888, Pis'moleont'yevu (Shcheglovu) I.L., 15 kwietnia 1888 r., <http://chehov-lit.ru/chehov/letters/1887-1888/letter-416.htm> (dostęp: 14.05.2022) [Чехов А.П., 1888, Письмо Леонтьеву (Щеглову) И.Л., 15 апреля 1888 г., <http://chehov-lit.ru/chehov/letters/1887-1888/letter-416.htm> (доступ: 14.05.2022)].
- Chukovskiy K.I., 2001, Sobraniye sochineniy v 15 tomach, t. 3: Vysokoye iskusstvo, Moskva, <http://aej.org.ua/analytics/226.html> (dostęp: 14.05.2022) [Чуковский К.И., 2001, Собрание сочинений в 15 томах, т. 3: Высокое искусство, Москва, <http://aej.org.ua/analytics/226.html> (доступ: 14.05.2022)].
- Ganushchak I., 2016, Taras Szewczenko, „Ostatnia wola (Заповіт)”, „Studentkie Pismo Spiker”, 7, s. 15–18, <http://ike.amu.edu.pl/wp-content/uploads/2018/02/SPIKER-nr-7-2016.pdf> (dostęp: 14.05.2022).
- Gogol' N.V., 1984, Strashnaya mest', [w:] N. V. Gogol', Izbrannyye sochineniya v dvukh tomakh, Vechera na khutore bliz Dikan'ki, t. 1, Moskva, s. 131–164 [Гоголь Н.В., 1984, Страшная месть, [w:] Н.В. Гоголь, Избранные сочинения в двух томах, Вечера на хуторе близ Диканьки, т. 1, Москва, с. 132–164].

- Grosbart Z., 1984, Teoretyczne problemy przekładu literackiego w ramach języków bliskopokrewnych (na materiale języka polskiego i języków wschodniosłowiańskich), Łódź.
- Grunchenko O.M., 2009, <https://blog.liga.net/user/achernih/article/3187> (dostęp: 14.05.2022) [Grunczenko O.M., 2009, <https://blog.liga.net/user/achernih/article/3187> (доступ: 14.05.2022)].
- Hej, sokoły, muz. M. Kamiński, sł. nn.
- Hymn Ukrainy, muz. M.M. Verbits'kiy, sł. P.P. Chubins'kiy, https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%93%D1%96%D0%BC%D0%BD_%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B8 (dostęp: 14.05.2022) [Гімн України, муз. М.М. Вербицький, сл. П.П. Чубинський, https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%93%D1%96%D0%BC%D0%BD_%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B8 (доступ: 14.05.2022)].
- Koryagin V., 2014, Predlog dlya ssory, „Gazeta.Ru”, https://www.gazeta.ru/science/2014/03/22_a_5958681.shtml (dostęp: 14.05.2022) [Корягин В., 2014, Предлог для ссоры, „Газета.Ru”, https://www.gazeta.ru/science/2014/03/22_a_5958681.shtml (доступ: 14.05.2022)].
- Łaziński M., 2022, Przyimki na, w oraz do przed nazwami państw, krajów i krain. Historia i współczesne wahania normatywne. Artykuły i rozprawy, „Język Polski”, 1, s. 26–40.
- Łubkiwski R., 2013, Zabronionych jęków Kobziarz..., tłum. R. Lebieź, [w:] T. Szewczenko, *Kobziarz*, Lwów, s. V–XXVII.
- Mokry W., 1996, Literatura i myśl filozoficzno-religijna ukraińskiego romantyzmu. Szewczenko, Kostomarow, Szaszkievicz, Kraków, http://www.nestor.cracow.pl/Wydawnictwo/literatura/literatura_pl.htm (dostęp: 14.05.2022).
- Pagonowski J., 1935, O przekładach polskich poezyj T. Szewczenki, „Biuletyn Polsko-Ukraiński”, 35, s. 386–387.
- Pushkin A.S., Poltava, 1977, [w:] A.S. Pushkin, *Polnoyesobraniye sochineniy v desyati tomakh*, t. 4: *Poemy. Skazki*, Leningrad, s. 180–224 [Пушкин А.С., Полтава, 1977, [в:] А.С. Пушкин, *Полное собрание сочинений в десяти томах*, т. 4: *Поэмы. Сказки*, Ленинград, с. 180–224].
- Rada Języka Polskiego, Oświadczenie z dn. 25 lipca 2022, <https://oko.press/w-ukrainie-i-do-ukrainy-do-stosowania-takiej-skladni-zacheca-rada-jezyka-polskiego/> (dostęp: 17.08.2022).
- Shevchenko T.G., 1845, Zapovit, <https://web.archive.org/web/20150402140848/http://www.ukrkolo.com/shevchenko/zapovit.html> (dostęp: 14.05.2022) [Шевченко Т.Г., Заповіт, <https://web.archive.org/web/20150402140848/http://www.ukrkolo.com/shevchenko/zapovit.html> (доступ: 14.05.2022)].

- Shevchenko T.G., 1859, Dumka, [w:] *Novyye stikhotvoreniya Pushkina i Shevchenki*, Lipsk, s. 18 [Шевченко Т.Г., 1859, Думка, [в:] Новые стихотворения Пушкина и Шевченки, Лейпциг, с. 18].
- Shevchenko T.G., 1869, Zaveshchaniye, tłum. N.V. Gerbel', [w:] „Kobzar'” Tarasa Shevchenko v perevodakh russkikh poetov, N.V. Gerbel' (red.), Sankt-Peterburg [Шевченко Т.Г., 1869, Завещание, перевод. Н.В. Гербель, [в:] „Кобзарь” Тараса Шевченко в переводах русских поэтов, Н.В. Гербель (ред.), Санкт-Петербург, с. 308].
- Shevchenko T.G., 1898, Zaveshchaniye, tłum. I.A. Belousov, „Zhurnal dlya vsekh”, 3, s. 293–294 [Шевченко Т.Г., 1898, Завещание, перевод. И.А. Белоусов, „Журнал для всех”, 3, с. 293–294].
- Shevchenko T.G., 1900, Zaveshchaniye, tłum. I.A. Bunin, „Zhurnal dlya vsekh”, 12, s. 1411–1412 [Шевченко Т.Г., 1900, Завещание, перевод. И.А. Бунин, „Журнал для всех”, 12, с. 1411–1412].
- Shevchenko T.G., 1911, Zaveshchaniye, tłum. A.P. Koltonovskiy, „Sovremennyi mir”, 2, s. 261 [Шевченко Т.Г., 1911, Завещание, перевод. А.П. Колтоновский, „Современный мир”, 2, с. 261].
- Shevchenko T.G., 1934, Zaveshchaniye, tłum. M.L. Mikhaylov, [w:] T.G. Shevchenko, *Polnoye sobraniyesochineniy*, Moskva–Leningrad, s. 526 [Шевченко Т.Г., 1934, Завещание, перевод. М.Л. Михайлов, [в:] Т.Г. Шевченко, Полное собрание сочинений, Москва–Ленинград, с. 526].
- Shevchenko T.G., 1934, Zaveshchaniye, tłum. F. Sologub, [w:] T.G. Shevchenko, *Kobzar' Izbrannoye stikhotvoreniya v perevode F. Sologuba*, Leningrad, s. 232 [Шевченко Т.Г., 1934, Завещание, перевод. Ф. Сологуб, [в:] Т.Г. Шевченко, Кобзарь. Избранные стихотворения в переводе Ф. Сологуба, Ленинград, с. 232].
- Shevchenko T.G., 1939, Zaveshchaniye, tłum. A.T. Tvardovskiy, „Molodaya gvardiya”, 1, s. 115 [Шевченко Т.Г., 1939, Завещание, перевод. А.Т. Твардовский, „Молодая гвардия”, 1, с. 115].
- Shevchenko T.G., 1959, Zaveshchaniye, tłum. V.Y. Bryusov, „Radyan'ske literaturoznavstvo”, 3, s. 121 [Шевченко Т.Г., 1959, Завещание, перевод. В.Я. Брюсов, „Радянське літературознавство”, 3, с. 121].
- Shevchenko T.G., 2003, I mertvim, i zhyvym, i nenarozhdennym zemlyakam moim v Ukraini moje druzhneye poslaniye, [w:] T.G. Shevchenko, *Zibrannya tvoriv u 6 t*. Kiev, t. 1: *Poeziya 1837–1847*, s. 348–354 [Шевченко Т.Г., 2003, І мертвим, і живим, і ненарожденним землякам моїм в Україні моє дружнєє посланіє, [в:] Т.Г. Шевченко, Зібрання творів у 6 т. Київ, т. 1: Поезія 1837–1847, с. 348–354].

- Shevchenko T.G., 2003, *Dumy moї dumy...*, [w:] T.G. Shevchenko, *Zibrannya tvoriv u 6 t. Kiev, t. 1: Poyeziya 1837–1847*, s. 125 [Шевченко Т.Г., 2003, *Думи мої думи...*, [в:] Т.Г. Шевченко, *Зібрання творів у 6 т. Київ, т. 1: Поезія 1837–1847*, с. 125].
- Shevchenko T.G., 2007, *Kol' umru...*, tłum. V. Tulenko, <https://stihi.ru/comments.html?2007/06/13–482> (dostęp: 14.05.2022) [Шевченко Т.Г., 2007, *Коль умру...*, перевод. В. Туленко, <https://stihi.ru/comments.html?2007/06/13–482> (доступ: 14.05.2022)].
- Shevchenko T.G., 2007, *Zaveshchaniye*, tłum. M. Abramov, <https://stihi.ru/2007/06/13–482> (dostęp: 14.05.2022) [Шевченко Т.Г., 2007, *Завещание*, перевод. М. Абрамов, <https://stihi.ru/2007/06/13–482> (доступ: 14.05.2022)].
- Shevchenko T.G., 2008, *Zaveshchaniye*, tłum. A. Pustogarov, <https://stihi.ru/2008/09/30/1408> (dostęp: 14.05.2022) [Шевченко Т.Г., 2008, *Завещание*, перевод. А. Пустогаров, <https://stihi.ru/2008/09/30/1408> (доступ: 14.05.2022)].
- Shevchenko T.G., 2018, *Zaveshchaniye*, tłum. A. Trushin, <https://zen.yandex.ru/media/ukrru/stihi-shevchenko-v-perevode-na-russkii-5e98c4be0aa0dc554df26a31> (dostęp: 14.05.2022) [Шевченко Т.Г., 2018, *Завещание*, перевод. А. Трушин, <https://zen.yandex.ru/media/ukrru/stihi-shevchenko-v-perevode-na-russkii-5e98c4be0aa0dc554df26a31> (доступ: 14.05.2022)].
- Sobol' V., 2014, *Taras Shevchenko v pol's'kikh perekładakh*, „*Studia Polsko-Ukraińskie*”, 1, s. 95–111 [Соболь В., 2014, *Тарас Шевченко в польських перекладах*, „*Studia Polsko-Ukraińskie*”, 1, с. 95–111].
- Spysok perekladiv Shevchenkovo „Zapovitu”, Wikipedia [Список перекладів Шевченкового «Заповіту», Wikipedia] https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D0%BF%D0%B8%D1%81%D0%BE%D0%BA_%D0%BFD%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%BA%D0%BB%D0%B0%D0%B4%D1%96%D0%B2_%D0%A8%D0%B5%D0%B2%D1%87%D0%B5%D0%BD%D0%BA-%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D0%B3%D0%BE_%C2%AB%D0%97%D0%B0%D0%BF%D0%BE%D0%B2%D1%96%D1%82%D1%83%C2%BB (dostęp: 21.08.2022).
- Szewczenko T., 1862, *Testament*, tłum. A.J. Gorzałczyński, [w:] *Przekłady pisarzy małosyjskich, t. 1: Taras Szewczenko, Kijów*, s. XIII.
- Szewczenko T., 1868, *Testament*, tłum. P. Świącicki, „*Nowiny*”, 47, 1 grudnia, s. 432.
- Szewczenko T., 1911, *Testament*, tłum. G. D[aniłowski], „*Głos*”, 77, s. 4.
- Szewczenko T., 1920, *Testament*, tłum. Z. Wojnarowska, „*Światło*”, 4, s. 5.
- Szewczenko T., 1936, *Testament*, tłum. B. Łepki, *Povne vidannya tvoriv Tarasa Shevchenka, Warszawa–L'viv*, t. 14, s. 178 [Повне видання творів Тараса Шевченка, *Варшава–Львів*, т. 14, с. 178].

- Szewczenko T., 1936, Testament, tłum. J. Iwaszkiewicz, [w:] T. Szewczenko, Poezje, Warszawa, s. 179.
- Szewczenko T., 1951, Testament, tłum. L. Pasternak, „Przyjaźń”, 12, 25 marca, s. 4.
- Szewczenko T., 2011, Testament, tłum. J. Czechowicz, [w:] J. Czechowicz, Przekłady, Lublin, s. 181.
- Szewczenko T., 2013, Testament, tłum. P. Kupryś, [w:] T. Szewczenko, Zabronionych jęków Kobziarz, Львів, s. 195.
- Szewczenko T., 2016, Testament, tłum. M. Wodziński, <https://wiersze.kobieta.pl/wiersze/taras-szewczenko-testament-532301> (dostęp: 14.05.2022).
- Szewczenko T., 2022, Dumka, tłum. P. Próchniak, <https://teatrnn.pl/testament-ua/wiersz-testament/> (dostęp: 14.05.2022).
- Tolstoy L.N., 1983, *Woyna i mir*, t. 3, Moskwa [Толстой Л.Н., 1983, *Война и мир*, т. 3, Москва].
- Zajcew P., 1936, O przekładach Szewczenki na język polski, [w:] T. Szewczenko, Poezje, Warszawa, s. 361–371.
- Zaychenko N.F., Palamarchuk O.L., 1999, *Perevod poezii T.G. Shevchenko na bliskorodstvennyye yazyki (lingvostranovedcheskiy aspekt)*, „Opera Slavica”, IX, 2, s. 17–26 [Зайченко Н.Ф., Паламарчук О.Л., 1999, *Перевод поэзии Т.Г. Шевченко на блискородственные языки (лингвострановедческий аспект)*, „Opera Slavica”, IX, 2, с. 17–26].

Заповіт – Zaveščanie – Testament by Taras Shevchenko and translator’s problems

Summary

The article examines the problems of translating a programmatic poem of Taras Shevchenko *Заповіт* into related languages, namely Polish and Russian. Therefore, the author draws attention to errors resulting from the close relationship of these languages, and above all to the mistakes resulting from the existence of the so-called “false friends of the translator”. In this case, it is the translation of the Ukrainian word *могила* into the Polish “mogiła” and the Russian word *могила*, which led to the word being replaced by a grave and to the distortion of the original poetic image. In the Polish versions of the poem, we can also observe the introduction of the term “sine morza” (blue seas) or “oceany” (oceans) in place of the original permanent epithet *синє море*, which metaphorically refers to the vastness, not the colour. In the Russian variants, this epithet has the same equivalent.

In the subsequent part of our deliberations, issues related to censorship were discussed. This concerned both the censorship of the source text and the target

text (translation). In this case, some attention was paid to the publication of two stanzas of the poem and the omission of the remaining ones in the early editions of Shevchenko's work, as well as the omission of fragments of the text. In this context, the translators' attitude towards both the words of the lyrical subject referring to God and the aspirations he expresses towards the liberation of Ukraine were analysed.

Moreover, some attention was paid to the problem of the politicisation of translation, namely the use of prepositional expressions: *на/в Україні* and respectively: "na/w Ukrainie" and *на/в Україніне*, which since the 1990s has become a source of dispute between Ukrainians and Russians, including language experts, and has resulted in the popularisation of the form "w Ukrainie" among the Poles. This problem was demonstrated in the context of translation and its updating.

Keywords: Taras Shevchenko, *Testament*, related languages, censorship, politics, translation updating

